

УДК 339.926: 332

В.П.РЕШЕТИЛО, д-р екон. наук

Харківська національна академія міського господарства

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Досліджуються особливості методологічних підходів до поняття «стратегія регіонального розвитку», її структури та чинників, її взаємозв'язок із загальнодержавною економічною політикою, визначаються найважливіші напрями еволюції методології розробки регіональної економічної стратегії в сучасних умовах.

Исследуются особенности методологических подходов к понятию «стратегия регионального развития», к ее структуре и определяющих факторах, ее взаимосвязь с общегосударственной экономической политикой, определяются основные направления эволюции методологии разработки региональной экономической стратегии в современных условиях.

The features of the methodological going are probed near a concept «strategy of regional development», its structure and determinatives, and also its intercommunication with a national economic policy, basic directions the evolution of methodology of development of regional economic strategy are determined in modern terms.

Ключові слова: методологія регіонального розвитку, стратегія регіонального розвитку, ендогенні та екзогенні чинники, саморозвиток, цілісність регіональних систем.

В сучасній економічній політиці в Україні все більшого значення надається стратегії регіонального економічного розвитку, гармонізації відносин по лінії "центр - регіони". В ситуації, коли регіони стають об'єктом управлінських рішень на різних ієрархічних рівнях управлінської системи, необхідно більш чітко виявити особливості регіональної стратегії, її місця і взаємозв'язку із загальнодержавною економічною політикою. При цьому центральною проблемою, що вимагає невідкладного розв'язання в теоретичному і практичному планах, є чітке формулювання поняття «стратегія регіонального розвитку», що передбачає визначення її методології, відповідних критеріїв та чинників. Саме це і є метою пропонованої статті.

Зазначена проблема має важливе значення з урахуванням того, що регіональна економіка як наука є відносно молодою: перші серйозні дослідження її методологічних основ належать до початку ХХ ст. [1]. Значний внесок у розвиток регіоналістики здійснила монографія М.Кітінга та Дж Лонгліна "Політекономія регіоналізму" [2], яка побачила світ у 1997 р. , а також робота М.Кітінга "Новий регіоналізм у Західній Європі. Територіальна реструктуризація та політичні зміни" [3].

В радянський період перші дослідження з регіональної економіки припадають на початок 1950-х років. Сам предмет регіональної еконо-

міки як науки вперше в кінці 1960-х років сформулював академік М.Некрасов [4]. На його думку, регіональна економіка, спираючись на економічні закони, вивчає сукупність економічних факторів та явищ, зумовлених раціональним розміщенням продуктивних сил окремих регіонів, які розглядалися ним як основна і головна складова даного предмета дослідження [4].

Багато дослідників визнають, що найефективнішим макроекономічним показником, який характеризує соціально-економічний розвиток регіонів, є валовий регіональний продукт (ВРП) [5-7]. У 2009 р. частка семи регіонів у загальному обсягу ВРП в Україні становила 59,3% (Київ, Донецький, Дніпропетровський, Харківський, Одеський, Запорізький та Луганський регіони). У 18 регіонах розмір ВРП на 1 чол. у 2009 р. був нижчий, ніж середній по Україні. Співвідношення між максимальним значенням ВРП на 1 чол. у Києві та мінімальним у Тернопільському регіоні становило 6,7 рази. Значними залишаються і диспропорції у направленні кредитних ресурсів комерційних банків в економіку країни. Так, 65,3% вимог банків по кредитах, наданих суб'єктам господарювання, сконцентровано у чотирьох регіонах (в Києві, Дніпропетровському, Донецькому та Харківському) [8]. У 21 регіоні розмір кредитної заборгованості на 1 чол. нижчий, ніж середній по Україні. Співвідношення між максимальним (Київ) та мінімальним (Кіровоградський регіон) значеннями кредитної заборгованості становило в 2008 р. 24,1 рази. Значні міжрегіональні диспропорції спостерігаються і за показником інвестицій в основний капітал: 56,4% інвестицій зосереджено в шести регіонах (Києві, Донецькому, Дніпропетровському, Харківському, Одеському та Львівському) [6]. По 16 регіонах розмір інвестицій в основний капітал на 1 чол. нижчий, ніж середній по Україні. За цим показником у 2008 р. співвідношення між його максимальним (Київ) і мінімальним (Тернопільський регіон) значеннями становило 9 разів [6]. Все це говорить про значну диференціацію регіонів України, що в першу чергу потребує пошуків шляхів оптимізації стратегії регіонального розвитку проблемних регіонів, яка дала б їм можливість вийти з кризового стану й надалі не переходити в нього, а продовжувати нарощувати власні соціально-економічний та екологічний потенціали.

При цьому слід зазначити, що на формування стратегії регіонального розвитку впливають чинники як ендогенного, так і екзогенного характеру. Ендогенні чинники визначають її структуру і включають суб'єкти управління та їх повноваження, тип і характер взаємодії цих суб'єктів, форму правового та організаційно-фінансового забезпечення, склад і характер інструментів (методів) управління. Екзогенні чинники

зумовлюють цільову спрямованість та конкретизують різноманітні форми впровадження регіональної стратегії. До основних з них можна віднести: рівень економічного розвитку країни та її регіонів; тип макроекономічної системи, зумовлений співвідношенням механізмів координзації діяльності (стихийного та ієрархічного) суб'єктів господарювання; сферу та об'єкти управління; фазу господарського циклу функціонування економіки на відповідному рівні та у певному періоді.

Економічну суть поняття «стратегія регіонального розвитку» визначають цільова спрямованість, рівень економічної діяльності та специфіка об'єкта управління, а також принципи та методи досягнення поставленої мети. Першим принципом регіональної стратегії є *цілеспрямованість*, яка визначається як умова досягнення конкретних цілей у рамках функціонування системи. Для регіональної економіки така ціль – двоєдина:

- 1) спрямованість регіональної економічної системи в русло саморозвитку для здійснення розширеного економічного відтворення;
- 2) відповідність конкретних цілей розвитку регіональної економічної системи загальним цілям національної економіки та достатність їх взаємозв'язку.

Регіональна економіка належить до *динамічних систем*, їй притаманний *саморозвиток*. При цьому центр ваги переноситься сьогодні з питань розміщення виробництва на проблеми соціального та економічного розвитку територій, а директивне встановлення виробничих завдань з боку держави поступається місцем варіантній розробці можливих сценаріїв розвитку регіонів.

Регіональна економіка має системно відповідати також вимогам *принципу цілісності*. При цьому мається на увазі той факт, що тільки система в цілому, а не якась її частина, повинна виконувати відповідну функцію і забезпечувати досягнення відповідних цілей. Цілісність у даному випадку слід розуміти і як здатність регіональної системи функціонувати в автономному режимі на основі комплексного використання природних, мінерально-сировинних, трудових і фінансових ресурсів і, відповідно, єдиної функції управління цим розвитком.

В процесі формування сучасної стратегії регіонального розвитку змінюються підходи і до *формування її цілей*. Замість забезпечення додаткового економічного ефекту за рахунок оптимізації організації господарства на перше місце виходить створення сприятливих умов для життя та соціального забезпечення населення регіонів. Конкретизація цілей виступає у формі інтересів регіонів, доступних для регіонального управління, якими є:

- відповідність рівня та способу життя населення, його окремих прошарків та груп світовим стандартам;
- наявність регіональних бюджетно-фінансових та інших економічних засобів регулювання економіки;
- існування можливостей для ефективного використання трудового (виробничого, інтелектуального) потенціалу населення, створення сучасних робочих місць;
- створення та функціонування інфраструктури, забезпечення внутрішніх та міжрегіональних зв'язків (господарських, соціальних та інших);
- стабільність суспільно-політичної та національно-етнічної системи регіону.

В формуванні стратегії регіонального розвитку зростає роль *цільових програм*, які стають одним з центральних засобів управління регіональним розвитком. Робота регіональних економічних органів у нових умовах також набуває нового цільового напрямку. До недавнього часу вони головним чином виконували функцію розробки передпланових документів, які потім використовувалися для обґрунтування директивних рішень державних органів управління. В сучасних умовах результати розробок регіональних економічних органів повинні широко використовуватися місцевими органами, а також підприємствами й організаціями як орієнтири для регулювання регіонального економічного розвитку.

При розробці регіональної стратегії необхідно суттєво розширити застосування *балансового методу* в зв'язку з необхідністю використання фінансових балансів, розробленням балансів зайнятості населення, підвищенням вимог до територіальних балансів виробництва та споживання продукції. Складання регіональних балансів дає змогу встановити рівень комплексності розвитку регіону, наявність у ньому диспропорцій.

Виникає потреба і в розробці й широкому застосуванні *економіко-математичних моделей*. Можна виділити такі основні напрями економіко-математичного моделювання територіальних економічних процесів:

- моделювання регіональних пропорцій розвитку економіки;
- моделювання розміщення підприємств;
- моделювання формування господарських комплексів регіону.

Таким чином, найважливішими напрямками *еволюції методології* розробки регіональної економічної стратегії є розширення цілей економічного розвитку, повне врахування регіональних особливостей, інтересів населення, а також багатокритеріальний підхід до оцінки

регіонального розвитку. Важливого значення набуває широке використання зарубіжного досвіду, зокрема, різноманіття інструментів регіонального розвитку, що застосовуються в європейських країнах: створення агентства регіонального розвитку, перехід до контрактної форми взаємовідносин між центральним урядом та регіональною владою, наближення внутрішніх структур і механізмів до норм і стандартів Європейського Союзу з метою конвергенції економіки України до континентального господарського простору. До методів довгострокової дії доцільно включити: формування *регіональних цільових фондів* з метою проведення диверсифікації господарських комплексів депресивних регіонів; відновлення зон вільного підприємництва на територіях пріоритетного розвитку; надання інвестиційних субсидій фірмам, які створюють свої філіали у депресивних регіонах; створення системи страхування державою позичок, отриманих підприємствами і органами місцевого самоврядування; більш активне надання у безплатне або за мінімальними ставками користування малому бізнесу виробничих споруд і земельних ділянок, які перебувають у комунальній власності. Ефективність цих методів обґрунтовується тією обставиною, що використання їх не потребує додаткових фінансових ресурсів з боку суб'єктів управління. Важливе значення мають і такі напрями, як надання субсидій підприємствам на створення нових робочих місць і перенавчання робочої сили; гарантування державою позичок підприємствам, що розширюють виробництво на основі звільнення від сплати процента або повернення позички; надання інвестиційних субсидій новоствореним малим фірмам, що мають намір займатися інноваційною діяльністю, а також субсидій населенню на переїзд з депресивних регіонів.

Що ж до *фінансового забезпечення* реалізації стратегії регіонального розвитку, то з цією метою слід створити відповідний *державний позабюджетний фонд регіонального розвитку*. Він має формуватися за рахунок частини податків, які є джерелами наповнення державного бюджету. Критерій їх відбору – тісний взаємозв'язок з регіональним рівнем економічної сфери, що виявляється через доходи та обсяги споживання населення. До таких податків можна віднести, наприклад, податок на додану вартість.

Реалізація стратегії регіонального економічного розвитку передбачає формування її конкретних механізмів, наявність регульованої ієрархічної структури територіального устрою, багаторівневу систему контролю за результатами реалізації програм та ініціатив, а отже, і за ефективністю використання коштів. Мета такої стратегії полягає в зменшенні контрастності в економіці регіонів, подоланні територіаль-

них диспропорцій, плануванні міграційних потоків тощо, і врешті-решт гомогенізації економічного простору української економіки, конвергенції усіх регіонів України з метою посилення їхньої конкурентоспроможності. При цьому стратегія регіонального економічного розвитку повинна опиратись на підтримку «точок зростання», а не зацикловатись на вирівнюванні соціально-економічного розвитку регіонів, оскільки обмежені бюджетні можливості держави можуть привести лише до «вирівнювання всіх в бідності». Дуже важливо, щоб держава виділяла кошти під спеціально розроблені проекти, які у визначальній мірі впливають на розвиток всього регіону, а відносини між державою та регіонами будувались на контрактній основі. Необхідно створити *Загальноукраїнський фонд регіонального розвитку*, кошти якого повинні бути направлені на реалізацію конкретних економічних програм розвитку регіонів: розвиток інфраструктури регіонів, проведення структурної перебудови їх економіки, стимулювання створення нових робочих місць, підтримку проектів місцевого масштабу, зокрема проектів впровадження інноваційних технологій, охорони навколишнього середовища та розвитку транспортної системи тощо.

- 1.Hardy S., Hart M., Albrechts L., Katos A. An Enlarged Europe: Region in Competition? London, Jessica Kingsley, 1995. – 342 p.
- 2.Keating M., Longlin J. The Political Economy of Regionalism. London - Portland, Frank Cass, 1997. – 491 p.
- 3.Keating M. The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change. Cheltenham, Edward Elgar Publishers, 1998. – 242 p.
- 4.Некрасов Н. Н. Региональная экономика. – 2-е изд. – М.: Экономика, 1978. – 344 с.
- 5.Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку. Монографія / За ред. З.С.Варналія). – К.: Знання України, 2005. – 345 с.
- 6.Місцевий економічний розвиток: моделі для успіху. – К.: Інститут реформ, 2003. – 245 с.
- 7.Крайник О. Регіональний розвиток. – Л.: Ліга-Прес, 2003. – 315 с.
- 8.Новікова А. М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України // Стратегічна панорама. – 2009. – № 3-4. – С.114-122.

Отримано 30.09.2010

УДК 338.46

О.А.КАРЛОВА, канд. екон. наук, Х.І.КАЛАШНІКОВА
Харківська національна академія міського господарства

МІСЬКИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС ЯК СКЛАДОВА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Окреслено проблеми функціонування міст. Висвітлено актуальність впровадження інноваційно-інвестиційної складової розвитку міського господарського комплексу. Виділено пріоритетні шляхи розвитку міст Харківського регіону. Розраховано перспективи